

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie. Wydział Pedagogiki i Psychologii

JOANNA M. ŁUKASIK

ORCID: 0000-0001-5530-5109

joanna.lukasik@up.krakow.pl

Znaczenie wzoru osobowego nauczyciela w kształtowaniu zawodowym adeptów

---

Importance of a Teacher's Personal Patterns in the Professional Development of Adepts

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Łukasik, J.M. (2021). Znaczenie wzoru osobowego nauczyciela w kształtowaniu zawodowym adeptów. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 34(4), 139–152. DOI: 10.17951/j.2021.34.4.139-152.

ABSTRAKT

Wzory osobowe mają duży wpływ na formowanie się młodego człowieka, w tym również kandydata do zawodu nauczyciela. Wynika to z rozwojowej potrzeby posiadania wzorca w zakresie formowanego systemu wartości, postaw, zachowań i cech osobowych. Posiadanie wzorców osobowych jest też ważne z perspektywy kształcenia do zawodu nauczyciela, rozwoju kompetencji zawodowych oraz kształtowania się tożsamości. W artykule skoncentrowano się na wzorach osobowych nauczycieli obecnych w doświadczeniach osobistych kandydatów do tego zawodu. Celem badań było określenie wzorca nauczyciela (kategorie i cechy w obrębie celów życiowych, motywów działań i zachowań oraz cech osobowych) obecnego w życiu przyszłych nauczycieli szkół artystycznych. Z przeprowadzonych badań wynika, że studenci uczelni artystycznej posiadają wciąż obecne i warunkujące rozwój wzorce osobowe w postaci nauczycieli ze szkół artystycznych.

Słowa kluczowe: nauczyciel; wzór osobowy; kształcenie do zawodu nauczyciela; kompetencje zawodowe; tożsamość

WPROWADZENIE

Człowiek zawsze daleki był od doskonałości, stąd tak charakterystyczna dla niego potrzeba posiadania wzorca osobowego jako nieodzownego elementu procesu samopoznania i samodoskonalenia. Wiele ludzkich przekonań, zachowań czy postaw zakorzenione jest bardziej lub mniej świadomie w kompetencjach, postawach, doświadczanych działaniach, a także w relacjach tych osób, które są źródłem wiedzy czy wzorem wartości godnych naśladowania. Okres gwałtownych przemian, obserwowany od końca XX w., podważył odwieczne wartości, podobnie jak społecznie akceptowane wzorce osobowe. Można zauważyć, że

(...) ogromne kontrasty cywilizacyjne i społeczne, dominacja techniki i zagrożenia ekologiczne, konformizm doprowadziły nie tylko do rozchwiania lub odrzucania nakazów aksjologicznych, stanowiących niejednokrotnie dla współczesnego człowieka krępujący gorset, ale też do szkodliwego społecznie zminimalizowania ich obecności w edukacji dzieci i młodzieży, a w konsekwencji do wzrostu postaw negatywnych. (Kulka, 1998, s. 234)

Coraz bardziej widoczny moralny relatywizm przyczynia się do upadku autorytetów i prowadzi do poczucia dezorientacji człowieka (Szymański, 2021). Zmieniające się wzorce osobowe, w opinii współczesnego człowieka pożądane do naśladowania, przełożyły się również na zmianę znaczenia autorytetu jako tego, który zgodnie z akceptowanymi społecznie normami może być źródłem wartości, kształtowania postaw i zachowań oraz wzorów życia człowieka. Na przestrzeni ostatnich lat zmieniały się więc wyznaczniki autorytetu w zależności od kultury lub sytuacji politycznej, w której znajdowały się osoby go uznające. Niegdyś autorytet niejednokrotnie łączył się z pełnią przez osobę funkcją, w związku z czym uznawani za niego byli m.in. rodzice, duchowni, osoby starsze, przywódcy polityczni, nauczyciele (por. Więckowska, 2009, s. 12). Współcześnie jednak można stwierdzić, że uznawanie autorytetu osiągnęło nowy wymiar bądź że żyjemy obecnie w czasach kryzysu autorytetu (por. Jagiełła, 2008, s. 7), w tym autorytetu nauczycieli (pamiętając, iż znamienity wpływ na interpretację potrzeby posiadania autorytetu wywiera emocjonalna postawa wobec jego przedmiotu) (por. Dudzikowa, 2006).

W niniejszym artykule skoncentrowano się nie tyle na kryzysie autorytetu współczesnego człowieka, ile na zagadnieniu związanym z wyborem zawodu przez kandydatów do zawodu nauczyciela przez pryzmat motywacji wewnętrznej z dominującym czynnikiem idealistycznym bazującym na doświadczeniach relacji z nauczycielem-mistrzem, postrzeganym jako autorytet, wzór nauczyciela godny naśladowania w pracy oraz kształtujący cechy i postawy adeptów do zawodu. Uwzględniając powyższe przesłanki oraz w odpowiedzi na uzupełnienie luk w obszarze badań nad motywami wyboru zawodu nauczyciela w kontekście wzorów osobowych, autorytetu, podjęłam badania w tym zakresie wśród studentów kierun-

ków nauczycielskich uczelni wyższych w Krakowie (z wyłączeniem pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej oraz specjalnej). W opracowaniu przedstawiłam wycinek z badań, w którym odnoszę się do autorytetów kształtujących postawy studentów uczelni artystycznych przez pryzmat ich osobistych doświadczeń, bazujących na emocjonalnej postawie wobec nich.

WZORY OSOBOWE A IDEALISTYCZNE MOTYWY WYBORU ZAWODU

W niniejszym artykule przyjąłam tezę, iż w procesie stawiania się nauczycielem (Legowicz, 1975; Kwaśnica, 2010) niezwykle ważne jest posiadanie wzorów, mistrzów, autorytetów, których cechy, postawy i zachowania są inspiracją do samodoskonalenia i rozwoju nauczyciela, szczególnie zaś młodych kandydatów do zawodu i adeptów zawodu.

Zdaniem Aliny Rynio (2017, s. 16) „wzory osobowe utożsamiane bywają z modelami idealnego członka grupy społecznej wyznaczonymi przez zespół powszechnie szanowanych wartości i norm, a także wyobrażeń związanych z pełnieniem określonych ról społecznych i zawodowych”. Odwołując się do literatury socjologicznej, badaczka wzór osobowy ujmuje jako

(...) model idealnego członka danej grupy społecznej, wyznaczony przez zespół norm i wyobrażeń związanych z pełnieniem określonych ról społecznych. Określają go uznane w danej zbiorowości autorytety. Najczęściej jest to zespół spójnych ze sobą celów życiowych, motywacji działań i konkretnych zachowań oraz cech osobowościowych. (Rynio, 2017, s. 17)

Zdaniem Marii Ossowskiej (1958) wzorem osobowym dla jednostki lub grupy jest postać ludzka, która jest dla tej jednostki lub grupy przedmiotem aspiracji. W przypadku młodych osób przygotowujących się do wykonywania zawodu nauczyciela posiadanie wzorów osobowych jest o tyle ważne, że stają się one pewnym wzorcem wartościowania, dokonywania wyborów, podejmowania określonych działań i prezentowania zachowań. Jak zauważa Stanisław Dylak (2007), cechą charakterystyczną nauczycieli rozpoczynających pracę w zawodzie jest odwołanie się do doświadczeń z własnej szkoły oraz naśladowanie nauczycieli, których działania najsilniej zostały zakorzenione w doświadczeniach ucznia, studenta czy młodego nauczyciela. Doświadczenia konstruktywne, powielane przez młodych adeptów, łączą się z wzorami nauczycieli, których cechy, działania czy sposób relacji jest traktowany jako wzorzec.

Z badań prowadzonych przez Iwonę Wagner (2005, s. 67) wynika, że najbardziej cenione u nauczycieli jako autorytetów czy wzorów osobowych godnych naśladowania są określone predyspozycje intelektualne, moralne i estetyczne. Do pierwszych można zaliczyć: precyzyjną i gruntowną wiedzę, czytelność wypowiedzi, umiejętność interesującego przekazywania nauczanych treści oraz dobrą organizację pracy. Wśród wartości moralnych najczęściej badani wymieniali: kon-

sekwencję, obiektywizm, punktualność, a także życzliwy stosunek do innych ludzi, w tym sposób budowania z nimi relacji. Natomiast w odniesieniu do walorów estetycznych, jak stwierdzono, o atrakcyjności zewnętrznej nauczyciela decydują: kultura osobista, wyczucie, takt, donośny i miły głos, estetyczny ubiór oraz poczucie humoru (Wagner, 2005, s. 69). Badaczka unaoczniała również najbardziej istotne cechy osobowe autorytetu. Badani zaliczyli do nich: umiejętności przywódcze, odwagę w głoszeniu poglądów, otwartość, młodzieńczość, tolerancyjność, prestiż moralny i wiedzę (Wagner, 2005, s. 120).

Z racji przemian społecznych współczesnego świata, o czym wspomniałam we wprowadzeniu, rozumienie autorytetu nauczyciela wyklucza pojęcie jego immanentności i niezbywalności. Nie jest on już czymś, co mu przysługuje z racji wykonywanego zawodu, co było jeszcze charakterystyczne w latach 80. XX w. (por. Łukasik, 2021a). W związku z tym, że coraz częściej mówi się o braku autorytetu nauczycieli (podobnie jak o braku prestiżu) (por. Piwowarski, 2018, 2020), można uznać, że nauczyciele nie znajdują się w grupie osób, które młodzi ludzie uznają za wzory godne naśladowania. Przyczyny takiego stanu można ulokować za Markiem Dziewięckim w czterech grupach czynników. Są to: 1) niewystarczające przygotowanie nauczycieli do wykonywania zawodu (nieodpowiednie reagowanie na trudne zachowania uczniów); 2) niski status społeczny i materialny oraz strach przed zwolnieniem; 3) lęk przed krytyką i maskowanie trudności wychowawczych; 4) presja polityczna wywierana na szkołach (za: Paszkiewicz, 2012). Niewątpliwie taki stan może decydować o motywach wyboru zawodu nauczyciela (por. Łukasik, 2021b). Jak wynika z badań prowadzonych przez Wandę Drózkę (1997, 2002, 2005, 2008), wśród nauczycieli, którzy spełniają się zawodowo, jednym z dominujących motywów wyboru zawodu (określanych jako własne, wewnętrzne, o podłożu idealistycznym) było m.in.: wzorowanie się na rodzicach-nauczycielach i podtrzymywanie rodzinnych tradycji; pragnienie naśladowania wzorów własnych nauczycieli lub literackich autorytetów; marzenie o pracy w zawodzie nauczyciela; rozpoznanie potencjału przez nauczycieli i zachęcanie do wyboru kształcenia w tym zawodzie itd. Wewnętrzna motywacja związana z wyborem bazującym na pragnieniu naśladowania wzorów nauczycieli ma zatem ogromne znaczenie w procesie kształtowania osobowego nauczycieli oraz zawodowego procesu stawiania się w ciągłym rozwoju (por. Kwaśnica, 2010).

Ze względu na określone ramy strukturalne artykułu nie przywołuję definicyjnych określeń autorytetu czy wzorów osobowych, których jest wiele w literaturze pedagogicznej, filozoficznej i psychologicznej (np. Sośnicki, 1958; Łobocki, 1983; Bocheński, 1993; Dudzikowa, 1995, 2008, 2010; Wagner, 2005; Jazukiewicz, 2009; Rynio, 2011, 2017). Dla podjętego opracowania empirycznego podstawę typologiczną w procesie wyłaniania określeń kategoryalnych stanowi rozumienie wzoru osobowego w ujęciu Aliny Rynio (2017).

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ

Inspiracją do podjęcia badań była lektura esejów studentów kierunków i specjalności nauczycielskich, przygotowanych przez studentów trzech uczelni wyższych mieszczących się w Krakowie (ponad 500 osób). Eseje zebrano w okresie od października do listopada 2020 r. (wstępne badanie, pierwsze z trzyetapowego planu badawczego). Studenci wszystkich roczników pierwszego i drugiego stopnia mieli za zadanie napisać esej nt. „Dlaczego wybrałem/am studia z zakresu kształcenia do zawodu nauczyciela?”. Na potrzeby niniejszego artykułu dokonałam analizy treści 133 esejów studentów realizujących moduł kształcenia do zawodu nauczyciela w jednej z uczelni artystycznych w Krakowie. Wybrałam tę grupę studentów ze względu na sporadyczność badań pedeutologicznych w tym środowisku edukacyjnym oraz bogactwo refleksji, przemyśleń i prowadzonych wywodów, prezentowanych z emocjonalnym zaangażowaniem.

Celem badań było określenie wzorca nauczyciela (kategorie i cechy w obrębie celów życiowych, motywów działań i zachowań oraz cech osobowych) obecnego w życiu przyszłych nauczycieli szkół artystycznych. Główny problem badawczy przyjął postać pytania: Nauczyciele jakich przedmiotów i dlaczego stanowią dla studentów uczelni artystycznych wzory godne naśladowania?

Wykorzystując analizę treści podczas pierwszego czytania, wyłoniłam dominujące kategorie opisywane przez studentów w trzech kategoriach wyodrębnionych przez A. Rynio (2017, s. 17) jako podstawowe czynniki decydujące o określaniu osoby w perspektywie wzorów osobowych: 1) spójne cele życiowe; 2) motywy działań i konkretnych zachowań; 3) cechy osobowościowe. Pojawiające się w analizie wypowiedzi studentów zostały oznaczone zgodnie z przyporządkowanymi im numerami, nadanymi według kolejności nadsyłania esejów zgodnie z zapisem: (S1) do (S133). Dobór próby w podjętych badaniach nie oznaczał „dobierania przypadków i materiałów, lecz dokonywanie wyborów w obrębie przypadków i materiałów” (Flick, 2010, s. 67). Przyjęta jakościowa orientacja badawcza pozwala odnieść wyniki badań wyłącznie do osób badanych, dlatego nie określono żadnych tendencji w wymiarze społecznym.

Badania z wykorzystaniem esejów są pierwszym etapem badań nad motywami wyboru zawodu nauczyciela (treści wszystkich esejów zostaną poddane analizie z wykorzystaniem programu MAXQDA) i posłużą do opracowania narzędzi diagnostycznych możliwych do wykorzystania w badaniach po przejściu procedur standaryzacyjnych (drugi i trzeci etap badań) (por. Łukasik, 2021b).

WZORY OSOBOWE NAUCZYCIELI W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

W toku analizy treści esejów, bazując na trzech kryteriach wzoru osobowego, opracowałam mapę określić je opisujących (tabela 1). Zabieg ten pozwolił na uzyskanie obrazu typologicznego wzorca nauczyciela zakorzenionego w doświadczeniach, działaniu, myśleniu oraz już ukształtowanych cechach studentów uczelni artystycznych oraz przyszłych nauczycieli szkół muzycznych i ogólnokształcących.

Tabela 1. Kategorie i narracje opisujące wzór osobowy w ujęciu studentów uczelni artystycznej

Spójne cele życiowe		
Ideał nauczyciela i człowieka	To wspaniały dar, że komuś tak ogromnie zależy na rozwoju swoich wychowanków. To co jest chyba najjaśniejszą stroną wspaniałego, wszechstronnego pedagoga	S12
Spójność celów życiowych (zawodowych i osobistych)	Od pierwszych lekcji sprawił, że nie mogłem doczekać się kolejnych zajęć. Dzięki niemu zawsze byłem przygotowany na lekcje, tak aby wynieść z nich jak najwięcej	S123
Praca i życie to pasja	Czerpię satysfakcję ze swej pracy. Pasja jest determinantą kompozycyjną pracy pedagogicznej i życia, warunkuje cel, którym jest motywowanie innych do kształcenia się	S36
	Przekazywanie wiedzy i doświadczenia, dzielenie się z innymi swoją pasją to niesamowite uczucie. Praca nauczyciela właśnie na to pozwala, nauczanie sprawia jemu i uczniom radość	S58
Relacje i odkrywanie w człowieku tego, co w nim najlepsze	Mój nauczyciel fortepianu ma nie tylko wspaniałą osobowość, ale przede wszystkim wykonuje swój zawód z pasją, zamiłowaniem i prawdziwym zaangażowaniem. Dbą o relacje, ale także o to, aby uczniowie na jego lekcjach nabywali wiedzę i umiejętności. Co więcej, z każdego ze swoich uczniów potrafi wydobyć to, co w nim najlepsze. Wkłada w to wiele wysiłku, ale jak można zaobserwować, również radości	S62
	Ważne były różne aspekty życia, rozmowy o sztuce, nie tylko tej, którą uprawiamy, o duchowości, o swojej bezgranicznej miłości i szacunku do żony, o wojnie i wielu innych sprawach były częścią relacji	S39
Podejmowanie wyzwań i mierzenie się z problemami	Wszystko jest możliwe, potrzeba jedynie zmienić perspektywę lub sposób myślenia o problemie	S72
	Nie można się poddawać, tylko trzeba zawsze wierzyć w swoje siły	S115
	Jest nauczycielem-przewodnikiem, który pomaga wyznaczać cele oraz potrafi mobilizować do ich osiągnięcia. Zachęca do samodoskonalenia, rozwijania swoich możliwości, nawet gdy musimy się mierzyć z wieloma przeciwnościami losu. Nauczył mnie, że warto dawać z siebie jak najwięcej, bo to owocuje w przyszłości	S110

Spójne cele życiowe		
Szacunek do każdego człowieka	Postanowił sobie kiedyś, że nigdy nikogo nie potraktuje tak źle, jak jego potraktował nauczyciel w szkole muzycznej	S111
Motywy działań i konkretnych zachowań		
Indywidualizacja metod pracy z uczniem	Jestem zafascynowany ich metodami pracy ze studentem, stosowaniem wielu technik nauczania, które silnie oddziałują na wyobraźnię, umysł oraz uczucia młodych artystów	S117
Doskonała diagnoza ucznia i jego możliwości rozwojowych	Potrafi zmotywować ucznia do pracy poprzez pokazywanie muzycznej strony poszczególnych ćwiczeń oraz przedstawianie ich najmłodszym uczniom jako ciekawych zabaw, potrafił zainteresować i wzbudzić zapał do pracy. Duży nacisk na zajęciach kładzie on na pokazanie najbardziej efektywnych metod samodzielnej pracy. Uważam, że jest to znakomite podejście	S4
Stosowanie wzmocnień pozytywnych dla pokonywania trudności edukacyjnych	Dostrzegął moje zaangażowanie, zapraszał mnie do współpracy poza szkołą muzyczną, co miało duży wpływ na mój rozwój jako instrumentalistki. Udzielała mi się jego pasja	S60
	Zawsze od razu odnajdywał źródło trudności, podawał sposoby na rozwiązanie i podpowiadał, jak wyeliminować dany problem z ćwiczeniem i dbał o miłą atmosferę na lekcji	S99
	Na każdy problem w utworze ma sposób, który pomoże go rozwiązać	S20
Profesjonalna organizacja czasu pracy na lekcji oraz indywidualny dobór metod	Prowadzi zajęcia w bardzo przemyślany sposób. Udziela licznych, praktycznych i przejrzystych wskazówek oraz potrafi maksymalnie wykorzystać czas tak, aby każda lekcja przynosiła efekty. Bardzo ważne w moim odczuciu jest to, że jego krytyka jest zawsze konstruktywna	S110
Samodoskonalenie i doskonalenie nauczyciela źródłem inspiracji do rozwoju ucznia	Imponuje swoim dorobkiem artystycznym oraz dydaktycznym, ale także tym, jakim jest człowiekiem. Ciągłe podnosi swoje kwalifikacje i stara się wykonywać swoją pracę jak najlepiej	S7
	Dzieliła się wiedzą i umiejętnościami w sposób zachęcający do dalszego rozwoju. Inspiruje dzięki swojemu profesjonalizmowi oraz jako człowiek, dzięki swojej nietuzinkowej osobowości	S126
Profesjonalizm zawodowy i człowieczeństwo	Kompetentna i konkretna. Wie, jak wesprzeć ucznia psychicznie oraz dodać odwagi, rozluźnić go, jeśli jest zbyt spięty, zachęcić do udziału w konkursach itp. Potrafi dobrze wytłumaczyć wszelkie zagadnienia techniczne, zobrazować interpretację, pobudzić wyobraźnię uczniów	S78
	Niezależnie od tego, czy ktoś historię lubił czy nie, na lekcji słuchał zawsze. A to dlatego, że Pan Profesor wtrącał własne anegdotki, zagadywał uczniów, nadawał im pseudonimy (po odpowiednim wybadaniu dystansu pozwalał sobie na bardziej uszczyplive), ale też dokonywał selekcji materiału z podręcznika – doskonale wiedział, co musimy wiedzieć, a co jest niepotrzebne. W obliczu wszystkich dostępnych mediów i źródeł zdobycie wiedzy przez ucznia jest kwestią pracy własnej, do której nauczyciel powinien motywować swoją postawą, a także stawianymi wymaganiami	S77

Motywy działań i konkretnych zachowań		
Relacja z uczniem, nastawienie na integralność działań profesjonalnych: wychowanie i nauczanie	Wspierał nas i dopingował nie tylko w kwestiach muzycznych, ale także w podejmowaniu decyzji życiowych. Potrafił bardzo trafnie doradzić i nigdy nie narzucał swojego zdania. Z entuzjazmem podchodził do każdego z nas. Potrafił podnieść na duchu, wesprzeć. Bardzo mnie motywował i potrafił zbudować pewność siebie	S111
	Potrafił „prowadzić”, a nie „uczyć”. To mentor, opiekun i wzór	S39
Atmosfera pracy z uczniem	Na naszych zajęciach zawsze panuje przyjazna atmosfera, która moim zdaniem wpływa na efektywność nauczania	S110
Pasje, zainteresowania	Mają różne pasje, zainteresowania, umiejętności, poczucie humoru, więc można z nimi ciekawie porozmawiać i poznać ich punkt widzenia na wiele tematów	S25
	Z pasją podchodzi do życia i pracy	S37
Cechy osobowościowe		
Charyzmatyczny	Charyzma, indywidualne podejście są najważniejsze	S12
Indywidualne podejście do ucznia	Każdego traktuje indywidualnie zarówno jako ucznia, jak i człowieka. Otwarta na różnorodność, daje pole i przestrzeń do wyrażania siebie i swoich wizji. Zawsze pomocna, chętnie służy radą o dowolnej porze dnia (a nawet nocy)	S126
Sprawiedliwy, szczerzy, wskazujący mocne i słabe strony ucznia	Zawsze jest w pełni zaangażowana w życie uczniów, sprawiedliwa, szczerza, potrafi znaleźć i ukazywać ich mocne strony. Posiada ogromną wiedzę i doświadczenie oraz pasję do muzyki i nauczania, przez co lekcje są niesamowicie inspirujące i rozwijające	S20
Wiedza i doświadczenie Poczucie humoru	Potrafił w idealny sposób połączyć poczucie humoru z wiedzą merytoryczną na lekcjach. Zawsze dbał o swoich uczniów kompleksowo, pomagał w trudnych sytuacjach oraz starał się budować w nas poczucie własnej wartości i wiarę w swoje możliwości, przy czym zawsze był bardzo szczerzy i bezpośredni	S39
Buduje poczucie wartości ucznia	Życzliwość i motywowanie do rozwoju i realizacji marzeń	S40
Motywuje do rozwoju i realizacji marzeń	Energia pedagoga, zapał, pasja, otwartość; sumienność, entuzjazm, którym zaraża innych; intuicja co do możliwości ucznia – wyciąga od niego 150%, pokazując, na ile go stać	S72
Pasjonat Otwartość, sumienność, entuzjazm Rzetelność Indywidualista	Te cechy są dla mnie najważniejsze – rzetelność, poczucie humoru, giętki język i zawarcie osobistego, unikalnego pierwiastka w treści zajęć	S77

Cechy osobowościowe		
Zaangażowany w pracę	Zaangażowana w swoją pracę	S78
Wyrozumiały Wymagający	Wyrozumiały, otwarty, swobodny, żartobliwy, przyjazny i wymagający, pragnący jak najlepszego rozwoju ucznia	S84
Wysoka kultura osobista	To osoba posiadająca niezwykłą kulturę osobistą	S126
Szacunek do uczniów Dobry człowiek Konsekwentny, sprawiedliwy, empatyczny	Wysoka kultura osobista, zaangażowanie w pracę ze swoimi uczniami, traktowanie ich po partnersku, profesjonalne podejście do uczniów, których traktuje z szacunkiem. Jest otwarty i pogodny, dzięki temu wzbudza zaufanie. Jego pozytywne cechy osobowości motywują do nauki. To dobry i wyrozumiały człowiek, który jest również konsekwentny i sprawiedliwy. Według mnie istotne jest to, że posiada także w sobie mnóstwo empatii, jest bardzo dobrym słuchaczem i doradcą	S110
Godny zaufania, wspierający	Nigdy mnie nie zawiodł i wiedziałam, że zawsze mogę na niego liczyć	S111
	Za wszelką cenę jest gotowy pomóc i nigdy nie zostawił nikogo samego z problemem	S111
	Był bardzo dobrym człowiekiem i traktowałem go jak przyjaciela. Zawsze wiedziałem, że w trudnych chwilach mojego życia mogę zwrócić się do niego o pomoc, swobodnie porozmawiać, a on zawsze umiał pokazać, jak poradzić sobie z problemami	S123
Inspirujący do rozwoju	Rzeczowy, wyrozumiały i ludzki, osoba bardzo pomocna, inspirująca	S114
	Miał charyzmę i podejście do drugiego człowieka, rozbudzał u nas wiele zainteresowań i je pogłębiał. Ufałem mu bezgranicznie – otworzył się na mnie, a ja na niego	S122
Solidność i odwaga	Cechowała ją solidność i odwaga muzyczna. Każdego ucznia traktowała wyjątkowo	S115
Łączenie pracy z pasją nauczyciela muzyka	Cechą, którą niezwykle podziwiam, jest umiejętność pogodzenia swojej pracy jako nauczyciela z życiem koncertowym oraz rozwijaniem się	S78

Źródło: badania własne.

Bazując na trzech kryteriach wzoru osobowego w ujęciu A. Rynio (2017), w toku prowadzonych analiz zostały wyodrębnione specyficzne kategorie opisujące je zgodnie z indywidualnymi doświadczeniami badanych. Charakterystyczną cechą w treściach wypowiedzi wszystkich badanych było to, iż dominują w nich dwie cechy wzoru osobowego, który pragną naśladować i który w większości już naśladowują, mianowicie: praca jako pasja życiowa oraz indywidualne, partnerskie, nastawione na relacje podejście do ucznia.

Biorąc pod uwagę kryterium wzorca osobowego, jakim są spójne cele życiowe, badani wskazywali, że uobecniają się one w postawie spójnego ideału nauczyciela

i człowieka, obecnego w celach życiowych (zawodowych i osobistych). Ponadto widoczne są one dla badanych w postrzeganiu własnych nauczycieli-wzorów jako tych, którzy swoim życiem i działaniem potwierdzają, że praca i życie są pasją, a relacje z drugim człowiekiem, pełne szacunku, służą odkrywaniu w człowieku tego, co jest w nim najlepsze, a także motywują do podejmowania wyzwań oraz konfrontowania się z problemami.

Uwzględniając kryterium wzoru osobowego odnoszącego się do motywów działań i konkretnych zachowań, badani opisali własnych nauczycieli-mistrzów przez pryzmat działań (subkategorie) dydaktycznych, wychowawczych i organizacyjnych (indywidualizacja metod pracy z uczniem, doskonała diagnoza ucznia i jego możliwości rozwojowych, stosowanie wzmocnień pozytywnych dla pokonywania trudności edukacyjnych, profesjonalna organizacja czasu pracy na lekcji oraz indywidualny dobór metod), a także rozwojowych (samodoskonalenie i doskonalenie nauczyciela źródłem inspiracji do rozwoju ucznia, pasje, zainteresowania), profesjonalnych i etycznych (profesjonalizm zawodowy i „człowieczeństwo” w relacji z uczniem i innymi osobami, nastawienie na integralność działań profesjonalnych). Każda z wyodrębnionych subkategorii ma decydujący wpływ na pozytywną atmosferę pracy z uczniem. Suma działań i zachowań oraz postaw nauczycieli opisana przez studentów przyczynia się do niepowtarzalnej, bezpiecznej i inspirującej do rozwoju atmosfery pracy.

Wśród cech osobowościowych studenci uznali za najbardziej znaczące dla wzoru godnego naśladowania: cechy intelektualne (wiedza i doświadczenie, indywidualne podejście do ucznia, wskazujący mocne i słabe strony ucznia, buduje poczucie wartości ucznia, motywuje i inspiruje do rozwoju i realizacji marzeń, łączenie pracy nauczyciela z pracą koncertującego muzyka), cechy moralne (sprawiedliwy, rzetelny, solidny, sumienny, konsekwentny, wymagający, odważny, szczerzy, godny zaufania, otwarty, dobry człowiek, wspierający, empatyczny, wyrozumiały, szanujący uczniów) oraz cechy estetyczne (wysoka kultura osobista, poczucie humoru, charyzmatyczność, indywidualizm, pasja, entuzjazm).

Z perspektywy analizy treści esejów za znaczące należy uznać również to, że studenci – pisząc o wzorach osobowych, autorytetach i mistrzach, których pragną naśladować – posługują się narracją potwierdzającą (czas terażniejszy, nie przeszły czy przyszły), a opisywane wzory są aktualne teraz (mimo że np. relacje na poziomie szkoły ustały kilka lat temu). Można uznać, że traktowanie tych wzorów jako wciąż aktualnych, ważnych czy znaczących kształtuje młodych adeptów. Wzory są nadal obecne w ich życiu i doświadczeniach, odwołują się do nich, dążą do rozwijania w sobie cech charakterystycznych dla osób znaczących. Można powiedzieć, że w procesie stawania się nauczycielem wzory do naśladowania oddziałują na ich rozwój i „stawanie się”, dążenie do doskonałości zarówno w odniesieniu do bycia nauczycielem, muzykiem, jak i człowiekiem.

DYSKUSJA I WNIOSKI KOŃCOWE

Dla młodych adeptów zawodu nauczyciela obecność w życiu i w doświadczeniach osobistych nauczycieli-mistrzów, wzorów godnych naśladowania, ma ogromne znaczenie w dążeniu do pełni rozwoju. Wynika to zarówno z aspektów rozwojowych, jak i z aspektów tożsamościowych, typowych dla obecnego okresu życia kandydatów do zawodu nauczyciela. Dla tego okresu charakterystyczna jest bowiem potrzeba posiadania wzoru osobowego dla samodoskonalenia i samorozwoju oraz potrzeba kontaktu z osobą znaczącą, godną zaufania, prezentującą określone wartości. Napisali o tym wprost studenci: „Myślę, że nauczyciel jest bardzo ważną osobą w życiu młodego człowieka, ma ogromny wpływ na jego rozwój osobisty, pomaga w kształtowaniu charakteru oraz ustaleniu wartości” (S20); „Dzięki takim postaciom w młodym człowieku buduje się chęć bycia identycznym – bycia świetnym muzykiem, pedagogiem, a zarazem bycia wspaniałym człowiekiem” (S12). Sama obecność wzorów, zapisana w treściach esejów wszystkich studentów przy opisie motywów wyboru zawodu nauczyciela, świadczy o tym, iż wzorce te mają wpływ nie tylko na wybór zawodu, ale również na proces kształtowania osobowości i tożsamości osób przygotowujących się do pracy z uczniem w przestrzeni szkoły. Opisywanie wzorów, przyporządkowane kategoryalnie do rozumienia wzorca w ujęciu A. Rynio (2017) (cele życiowe, motywy działania i konkretnych zachowań, cechy osobowościowe), ukazuje sposób ujmowania wzorów przez przyszłych nauczycieli przedmiotów z obszaru sztuki, a jednocześnie potwierdza potrzebę ich posiadania czy naśladowania (praca nad samodoskonaleniem, samorozwojem) dla jak najlepszej w przyszłości pracy z uczniem. Szczególne znaczenie w wypowiedziach studentów ma ich świadomość dotycząca podstawowego warunku dobrej i efektywnej pracy nauczyciela z uczniem, jakim jest zbudowanie indywidualnej, dobrej relacji z każdym uczniem, z którym nauczyciel wchodzi w interakcję. Oczywiście wynika to z doświadczeń studentów w procesie kształcenia, szczególnie zaś kształcenia w zakresie sztuki, gdzie relacja nauczyciel–uczeń jest naturalna, a proces rozwoju ucznia u jednego nauczyciela w partnerskiej, bezpiecznej i pełnej zaufania relacji trwa kilka lat. Nie pozostaje to bez wpływu na identyfikowanie się z nauczycielem-mistrzem. Studenci w zdecydowanej większości pozytywne wzorce mają ze szkół artystycznych, z przedmiotów z zakresu sztuki, a nie z przedmiotów ogólnokształcących (tylko jedna osoba wskazała – poza nauczycielem z dziedziny sztuki – nauczyciela historii, nauczającego również wiedzy o społeczeństwie w szkole ogólnokształcącej, jako osobę znaczącą, której sposób pracy chciałaby naśladować).

Warto również zauważyć, że studenci szkół artystycznych (por. Łukasik, 2021b) wśród wewnętrznych motywów wyboru zawodu wskazali motywy poznawcze (tu: możliwość rozwoju osobistego nauczyciela przez całe życie, w tym poprzez nauczanie; traktowanie zawodu nauczyciela jako twórczego; dążenie do profesjo-

nalizmu itd.) oraz motywy o podłożu idealistycznym (tu szczególnie: pragnienie naśladowania osób znaczących), co dodatkowo pozwala uznać, że opisywane cechy osób znaczących, zmaterializowane w doświadczanych relacjach, stają się naturalnym środowiskiem rozwoju, którego doświadczenia będą przenoszone w sposób naturalny do środowiska pracy młodych adeptów zawodu nauczyciela (spójność zachowań i działań oraz osobowej relacji z uczniem). Takie doświadczenia relacji kształtujące kandydatów do zawodu nauczyciela, jak zauważają badani, są normą w świecie edukacji artystycznej (nauczyciele gry na instrumentach). Można więc stwierdzić, że studenci mają wzorce, które mogą naśladować, ale też posiadają pozytywne cechy, które już ukształtowali pod wpływem relacji z tymi wzorcami.

Oczywiście w narracjach badanych pojawiło się kilka wypowiedzi dotyczących destrukcyjnych, niegodnych zachowań nauczycieli, których nie można naśladować. Jeden ze studentów wskazał: „Śmiało można stwierdzić, że dla niewielkiej liczby osób autorytetem będzie właśnie nauczyciel. Według mnie jest to spowodowane tym, że wielu nauczycieli nie posiada prawdziwego powołania do wykonywanego przez siebie zawodu. Często tacy nauczyciele są mało kreatywni, wykonują swoje obowiązki »mechanicznie« i szybko wypalają się, konfliktują z uczniami i rodzicami” (S78).

W odniesieniu do powyższych wskazań należy zastanowić się, jak kształcić nauczycieli do zawodu, aby w relacji z uczniami stawali się dla nich naturalnym autorytetem, źródłem wartości, cech i zachowań godnych naśladowania. Niewątpliwie pomocna w tym zakresie będzie selekcja do zawodu nauczyciela, a także sposób kształcenia nauczycieli, w tym kształtowania ich systemu wartości, kompetencji (szczególnie pedagogicznych: społeczno-emocjonalnych i komunikacyjnych) (por. Kwiatkowski, 2018), oraz organizowanie jak najlepszych doświadczeń edukacyjnych w przestrzeni uczelni i w jej środowisku społeczno-kulturowym, aby stymulować rozwój cech, postaw i zachowań niezbędnych do budowania relacji z uczniem (edukacja) oraz do pracy nad własnym rozwojem (samorozwój).

BIBLIOGRAFIA

- Bocheński, J.M. (1993). *Logika i filozofia. Wybór pism*. Warszawa: PWN.
- Dróżka, W. (1997). *Młode pokolenie nauczycieli*. Kielce: Wydawnictwo WSP.
- Dróżka, W. (2002). *Nauczyciel, autobiografia, pokolenia*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Dróżka, W. (2005). *Nauczycielska dojrzałość. Pamiętniki średniego pokolenia nauczycieli 2004*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Dróżka, W. (2008). *Generacja wielkiej zmiany. Studium autobiografii średniego pokolenia nauczycieli polskich 2004*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Dudzikowa, M. (1995). Autorytet nauczyciela w opinii uczniów. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, (8), 3–11.

- Dudzikowa, M. (2006). Aura emocjonalna wokół pojęcia i potrzeby autorytetu. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, (5), 52–60.
- Dudzikowa, M. (2008). Autorytet jest zawsze relacją. *Psychologia w Szkole*, (3), 3–11.
- Dudzikowa, M. (2010). Autorytet z klamką w tle. *Głos Pedagogiczny*, (16), 8–12.
- Dylak, S. (2007). W cieniu własnej wiedzy – między pewnością a bezradnością wychowawcy. W: M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty* (T. 3; s. 43–65). Gdańsk: GWP.
- Flick, U. (2010). *Projektowanie badania jakościowego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jagieła, J. (2008). *O autorytecie w poszukiwaniu punktu odniesienia*. Kraków: Znak.
- Jazukiewicz, I. (2009). Autorytet mistrza. W: A. Szudra, K. Uzar (red.), *Personalistyczny wymiar filozofii i wychowania* (s. 303–311). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kulka, B. (1998). O potrzebie edukacji aksjologicznej. W: T. Lewowicki, A. Zajac (red.), *O przemianach w edukacji* (s. 229–242). Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- Kwaśnica, R. (2010). Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika* (T. 2; s. 291–319). Warszawa: PWN.
- Kwiatkowski, S.T. (2018). *Uwarunkowania skuteczności zawodowej kandydatów na nauczycieli wczesniej edukacji. Studium teoretyczno-empiryczne*. Warszawa: Wydawnictwo ChAT.
- Legowicz, J. (1975). *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*. Warszawa: PWN.
- Łobocki, M. (1983). Ideał moralny i wzór osobowy w procesie wychowawczym. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 11, 62–68.
- Łukasik, J.M. (2021a). *Konkursy pamiątkarskie w pedeutologii. Tradycje, tendencje, perspektywy badań*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Łukasik, J.M. (2021b). Motywy wyboru zawodu nauczyciela przez studentów uczelni artystycznych. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, (1), 63–75.
- Ossowska, M. (1958). *Moralność mieszczańska*. Warszawa: PiW.
- Paszkiwicz, A. (2012). Kryzys autorytetu nauczyciela. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, (5), 25–31.
- Piwowarski, R. (2018). Prestiż i zarobki polskich nauczycieli. *Ruch Pedagogiczny*, 2, 34–53.
- Piwowarski, R. (2020). Czy praca nauczycieli jest ceniona? W: J. Madalińska-Michalak, A. Wiłkomirska (red.), *Pedagogika i edukacja wobec kryzysu zaufania, wspólnotowości i autonomii* (s. 267–286). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- DOI: <https://doi.org/10.31338/uw.9788323542957.pp.267-286>**
- Rynio, A. (2011). Współczesna pedagogika a autorytet. W: M. Bajan, S.J. Żurek (red.), *Etyka nauczyciela* (s. 25–42). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Rynio, A. (2017). Wzory osobowe a budowanie autorytetu nauczyciela i wychowawcy. W: I. Jazukiewicz, E. Rojewska (red.), *Sprawności moralne a przestrzenie pedagogiczne* (s. 15–44). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Sośnicki, K. (1958). Autorytet a wychowanie. *Nasza Szkoła*, (10), 29–31.
- Szymański, M.J. (2021). *Edukacja w zmieniającym się społeczeństwie*. Warszawa: Difin.
- Wagner, I. (2005). *Stalność czy zmienność autorytetów. Pedagogiczno-społeczne studium funkcjonowania i degradacji autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Więckowska, E. (2009). Czym jest autorytet? W: M. Bednarska (red.), *O autorytecie w wychowaniu i nauczaniu* (s. 10–23). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

ABSTRACT

Personal patterns have a great influence on the formation of a young person, including a candidate for the teaching profession. This is effect to the developmental need to have a pattern in the formed system of values, attitudes, behaviours and personal characteristics. Having personal patterns is also important from the perspective of training for the teaching profession, developing professional competences and shaping identity. The article focuses on the personal models of teachers present in the personal experiences of candidates for this profession. The aim of the research was to determine the teacher's pattern (categories and characteristics within life goals, motives for actions and behaviours and personal characteristics) present in the lives of future teachers of art schools. The conducted research shows that students of an art university still have the current personal patterns that determine their development in the form of teachers from art schools.

Keywords: teacher; personal pattern; training for the teaching profession; professional competences; identity